

O‘ZBEK TELEVIDENIYESI BADIY KO‘RSATUVLARINING ILMIY O‘RGANISH ASOSLARI

Abdullayeva Sevara
UzJOKU magistranti

Annotatsiya: *Maqolada televideniye tarixi, rivojlanish bosqichlari, ilmiy-ijodiy yangiliklar haqida so‘z boradi. Televideniye o‘zining tezkorligi, ta‘sirchanligi, ommaviyligi va samimiyati bilan shuxrat qozondi. Ilm-fan, madaniy va ijtimoiy hayotda insonni shaxs sifatida kamol toptirish, ijtimoiy muammo va qaramaqarshiliklar oldida ongini shakllantirish, jamiyat oldida insonni mas‘ulligini tarbiyalash televideniye asosiy ijtimoiy vazifalaridan biriga aylandi. Ayniqsa, televideniye kishini har tomonlama estetik talbiyalashda kuchli qurol vositasi ekanligini qayd qilish joiz.*

Kalit so‘zlar: *Televideniye, OAV, teleoperator, rejissyor, kamera, jurnalist, ssenariy.*

O‘zbekistonda ilk marotaba televizion ko‘rsatuvlar rasmiy ravishda efirga uzatila boshlaganiga 66 yildan oshdi. Televideniye shu yillar davomida laborator izlanishlardan tortib to telekommunikatsion industriyaning rivojlanishigacha uzoq va mashaqqatli yo‘l bosib o‘tdi. 1956-yil «Toshkent televideniye studiyasi» tashkil etildi. Bu studiya o‘z ko‘rsatuvlarini 180 m balandlikdagi Toshkent televizion minorasi orqali ko‘rsatdi. Ijodiy ishlar bo‘yicha ilk direktor Mirsolih Mirag‘zamov, texnik direktor Marziya Abdullayeva, rejissor Bobo Xo‘jayev, operator Po‘lat Rasulov, ilk diktoralr Iqbol Olimjonova, Yunona Stolyarova, Ra‘no Madraximova edilar. 1957-yil Toshkent telestudiyasi muntazam ravishda teledasturlarni kuniga 2–2,5 soat hajmda namoyish etishni boshladi. 1958-yil birinchi marotaba KTS (ko‘chma televizion stansiya) yordamida teleko‘rsatuvlarni voqea sodir bo‘ladigan joydan, zavod va fabrika sexlari, xo‘jalik dalalari va fermalari, ilmiy laboratoriyalar va boshqa joylardan olib ko‘rsatish imkoniyati yaratildi. 1959-yildan boshlab Toshkent telemarkazining ko‘rsatuvlarni tarqatish doirasi kengaydi. Shu yili Samarqand shahri aholisiga, 1960-yil Buxoro, Navoiy viloyatlarining katta hududidagi aholiga ko‘rsatuvlarni yetkazib berish imkoniyatlari kengaytirildi. 1961-yil Urganch shahrida (Xorazm viloyati) telemarkaz ishga tushirildi. 1962-yil O‘zbekiston televideniyesining ikkinchi Respublika dasturi ish boshladi. 1962-yil Telemarkaz Respublika Aloqa vazirligi ixtiyoridan «Televideniye va radioeshittirish Davlat Komiteti» tasarrufiga o‘tkazilganligi to‘g‘risida O‘zbekiston Oliy Sovetining qarori chiqdi. 1964-yil Nukus shahrida (Qoraqalpog‘iston Respublikasi) mahalliy telestudiya ish boshladi. 1965-yildan Respublika Markaziy televideniyesining 1-dasturi (ST-1) ko‘rsatuvlarini qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘lib, O‘zbekiston televideniyesi 3 ta dastur orqali teleko‘rsatuvlarni tarqata boshladi. 1979- yildan O‘zbekiston televideniyesi Markaziy televideniyeining 2-dasturi (ST-2) ko‘rsatuvlarini qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘lib, jami 4 ta dastur orqali teleko‘rsatuvlarni namoyish eta boshladi. 1970-yil O‘zbekiston televideniyesi bazasida televizion badiiy va hujjatli filmlar hamda film-konsertlar ishlab chiqaruvchi mustaqil «O‘zbektelefilm» studiyasi tashkil etildi. 1971-yil Toshkent telemarkazining texnikaviy va ijodiy imkoniyatlari yanada kengaydi. Shu

yili Telemarkaz rangli tasvirda teleko_rsaturvlar tayyorlashga o_tdi. 1978-yil rangli tasvirda ko_rsaturvlarni tayyorlash va efirga uzatishga mo_ljallangan yangi televizion texnik markaz ishga tushirildi. Telemarkaz «Perspektiva» rusumidagi 3-avlod zamonaviy studiya teleuskunalari bilan jihozlangan bo_lib, ularning tarkibi dasturlarni videoplyonkaga yozib olish hamda ko_rsaturvlarni to_g_ridan to_g_ri efirga berish uchun sahni 300 kv. metrli va 600 kv. metrli 2 ta studiya, 2 ta apparat-studiya teledasturlarni efirga uzatish uchun apparat- programma bloklari (APB), tasvirni magnit lentasiga yozish apparatxonalari, video va ovoz yozish ko_chma stansiyalari (KTS) bilan jamlandi. O_zbekiston televideniyesining imkoniyatlari 1980-yilda ishga tushgan yangi telemarkaz hamda 1985-yilda o_rnatilgan ko_p dasturli radiotelevizion uzatuvchi stansiya tufayli yanada oshdi. Yangi teleminoraning balandligi 375 metr bo_lib, u Toshkent telemarkazining ko_rsaturvlarini tarqatishni 2 barobarga oshirdi. Natijada, videosignallar sifati yaxshilanib, teleko_rsaturvlar soni ko_paydi. Bu davrga kelib, texnik bazani rivojlantirish uchun «Sony» firmasining televizion texnik vositalari xarid qilindi. 1990-yilga kelib respublika aholisining 98 foizi ikki programmada teleko_rsaturvlarni ko_rish imkoniyatiga ega bo_ldi. Televideniye jamoaviy san'at va bu dargohda ijod qiluvchi operatorning o_rni beqiyosdir. O_zbek television ekran san'atining asoschilaridan Po_lat Rasulov —O_zbekfilmll kinostudiyasining kinooperatori, Feruz Alimov

—O_zbekfilmll kinostudiyasining mashxur operatorlaridan, kinoxronikadan Karim Maqsudxodjayev, Kim Gim Nyan, Zoxid Hamidov, Nig_mat Inog_omov, Marat Muslimov, A.Voxobov, V.Panov, D.Azimov, N.Sagdullayev, T.Sodiqov, A.Ismoilov bo_lib hizmat qildilar. Ular Kinemotografiyadan televideniye ga kirib kelishdi va O_zbek ekran san'atini cho_qqilarga ko_tarishgan. 2 Dastlab nafaqat televideniye da teatr spektakllari to_g_ridan- to_g_ri efirga uzatilgan, balki spektakllar atay televideniye povilionlarida televideniye uchun maxsus yozilgan ssenariylar asosida badiiy asarlarni saxnalashtirgan holda tasvirga olingan. Teatr spektakllarini telespektakllariga moslashtirish uchun talaygina ijodiy guruh ter to_kgan. Bir spektakl ustida redaktor, rejissyor, operator, ovoz rejissyori, saxnalashtiruvchi rassom bilan birgalikda hamjixat ishlagan holda teleasarlarni tomoshabin honadoniga olib kirishga muvafaq bo_lingan. Turli kasb vakillari va turli soha ijodkorlarining —birdamliligill televideniye orqali ijodiy ishlarining ekranlarda namoyish etilishi televideniye ning ishonchli manbaa ekanligini ta'minlab bergan.3 50-yillar O_zbek televideniyesining shakllanish davri bo_lgan bo_lsa, 60-yillarda ijodkorlar televideniye ning texnik imkoniyatlarini chuqur o_zlashtirishgan, xalqimiz talab-istaklariga mos televideniye yaratishga ham erishdilar. Qadim Sharq donishmandligi zamirida paydo bo_lgan ko_rsaturvlar tayyorlashga bo_lgan izlanishlar —O_talar so_zi aqlning ko_zill(1962), —Televizion miniatyuralar teatri(1963) singari o_zbek oynai jahonning eng mashxur ko_rsaturvlari dunyoga kelishiga sabab bo_ldi. 1975-yil ko_rsaturvlarning videotasmaga yozib olinishi, 1977-yil rangli televideniye ning ishga tushishi televideniye imkoniyatlarini yana bir pog_onaga ko_tardi. Televideniye da badiiy asarlarni ekranlashtirishning katta imkoniyatlari mavjudligi va uning mahoratli ijodkorlar tomonidan puxta egallangani —Yoshlikll studiyasi ijodkorlari tomonidan yaratilgan yetti qismdan iborat

—Qutlug_qonll (1977y.) videofil'mida o_z aksini topdi. —Qutlug_qonll o_zbek televideniyesi tarixida ilk video filmi bo_lib, teleasar nafaqat —Yoshlikll studiyasi, balki televideniye da yangi ijodiy jarayonlarning boshlanishiga asos soldi4 Televideniye ning muhim vazifasi tasvirni bir

manziladan turib ikkinchi manzilga uzatishdan iborat va bu ixtiro 1800-yildan to hozirgi kunga qadar o_z mojizasini ko_rsatib kelmoqda. Televideniye o_zining tezkorligi, ta'sirchanligi, ommaviyligi va samimiyligi bilan shuxrat qozondi. Televideniye kishini har tomonlama estetik tarbiyalashda kuchli qurol vositasidir. Televideniye uchun kerakli bo_lgan mutaxassislarni O_zbekiston Davlat San'at va madaniyat institutida 1991-yildan buyon professor A.Ismailov tomonidan tashkil etilgan —Kinoteleoperatorlikl yo_nalishida o_zbek kinosining taniqli namoyondalari jalb qilinib, talabalarga soha sirlarining ijodiy-nazariy va amaliy tomonlama ta'lim berib kelmoqdalar. 2011-yili O_zbekiston Respublikasi Prezidentining —Davlat muassasalarini yosh mutaxassislar bilan ta'minlash to_g_risidalgi Farmoniga asosan kafedra mudirligi yosh mutaxassis, iste'dodli kinooperatorkinorejissor kafedra dotsenti I.Meliqo_zievga ishonib topshirildi. Shu kunlargacha —Kinoteleoperatorlikl yo_nalishini tamomlagan talabalar turli xil ko_rik tanlovlarda o_z ijodiy ishlari bilan oliy o_rinlarni olib, o_z yutuqlari bilan o_zbek kinosi kelajagi ulkan o_zgarishlar tomon ketayotganini ko_rsatib kelmoqdalar. Kinoteleoperatorlik mahorati Televideniye texnik yangilik sifatida kinemotografiyadan kechroq paydo bo_lgan va albatta voqelikni aks ettirish san'atida kinemotografiyaning ijodiy uslublaridan foydalangan. San'atning bu ikki turi- kino ekrani va televizor monitorining to_rtburchak ramkasi bilan bog_liq. Kino va televideniye tomoshabin bilan tasvir yordamida gaplashadi. Demak, operator ishining sifatiga qo_yilgan yuqori talablar va uning mukammal kasbiy tayyorgarligiga bo_lgan extiyoj tushunarli va tabiiydir. Ikki ijodiy elementning munosabatlariga qaramasdan, televideniye operatorining ishi o_ziga xos hususiyatlarga ega. Asosiy farqlardan biri- ishlab chiqarish texnologiyasi va suratga olishning ba'zi xollarda jamoaviy (ko_p kamerali) usulidadir. Yana bir ajralib turadigan eng muhim hususiyat voqealarning bir laxzada yoritilishidadir. Ma'lumot suratga olingan harakat bilan bir vaqtda xonadonlarga kiradi va tomoshabin o_zini voqea joyida bo_lgandek xis qiladi, shu bilan birga ekranda sodir bo_layotgan voqealarga guvoh bo_li, hamdardlik bildiradi. Teleoperator va kino operator ishidagi bu farqlar televideniye rivojlanishining dastlabki bosqichida, hali videoyozuv mavjud bo_lmagan va suratga olish

—jonli efirdal aniq ko_ringan. Avtotnom kameralar va videokameralarning paydo bo_lishi bilan bu farqlarning chegaralari asta sekin yo_q qilindi kinoteleoperatori videofilmlar, teledasturlarni ishlab chiqarishda to_liq huquqli muallifiga aylandi. Professional operator kinokameraning ramkasiga reallikni joylashtirishidadir. Teleoperator kadrlashda ko_proq erkinlikka ega chunki u kino operatori kabi film chegarasi bilan bog_lanmaydi. Lekin, bu ijodkorlikning texnik hususiyatlariga tegishlidir. Ijodiy nuqtai nazardan, teleoperator ham kinooperator ham to_laqonli va asarning tasviriy qismini yagona yaratuvchisidir. Har qanday television asarni yaratishda – u yangilik, hikoya, dastur, yoki film bo_ladimi ijodiy jamoa ishtirok etadi: ssenariy muallifi rejjissor, sharxlovchi, operator va boshqalar. Teleoperator ko_pincha kimningdir rahbarligida ishlashiga qaramay, tomoshabin aynan operator his qilgan va kamera orqali yozib olgan narsani ekranda aniq ko_radi. Film yoki dastur tasvirining muallifi teleoperatoridir, bu esa telemahsulotning badiiy sifatini aniqlashda muhim omil hisoblanadi. Shuning uchun operatorlik kasbi televideniye yetaqchilardan biridir. Tasvirga olishning fotokimyoviy va elektron usullari o_rtasidagi raqobat uzoq muddatli allaqachonlar tugadi. Bugungi kunda ular bir-birini mukammal ravishda to_ldiradigan yagona texnologik

tizimga muvaffaqiyatli birlashtirganlar. Tasvirdagi fotokimyoviy analog sifatini deyarli yoqotmasdan raqamli videoga qaytarildi. Eng yangi texnologiyalardan foydalanish kompyuter yordamida taxrirlash imkonini beradi, bu juda qulay va samaralidir. Tasmalarga yoziladigan tasvir bilan taqqoslanadigan zamonaviy yuqori aniqlikdagi raqamli kameralar sifatli tasvirlarni ishlab chiqarishga qodir. Hozirgi kunda televideniye ko__p kameralarda tasvirga olish uslubi kinoda ham muvaffaqiyatli qo__llanilib, aktyorlar uchun taqsimlangan rol ijrosiga ko__nikish imkonini beradi, va tasvirning ishlab chiqarish vaqtini qisqartiradi. Operatorning kasbiy ta__limi ikkita parallel yo__nalishda rivojlanadi. Bir tomondan operator ma__lum darajadagi texnik bilimga ega bo__lishi kerak va bu yuqori texnologiyali television uskunalarni takomillashtirish bilan rag__batlantiriladi. Boshqa tomondan, u yuqori darajadagi badiiy -estetik madaniyatga ega bo__lishi kerak. Bu ikkala yo__nalish operatorning ijod qilish jarayonida bir-birini to__ldiradi. Television kanallarining zamonaviy amaliyoti shuni ko__rsatadiki, teleoperator voqelikni tasvirga olishda muallif sifatida ishlaydi. O__z fikri va uslubiga ega operator birgina hujjatli filmni tasavvur qilib tasvirga olsa va kompyuter dasturlari yordamida taxrirlay olsa, bu uning mualliflik kinosi hisoblanadi. Teleoperatorning ishi murakkab uskunalarda tasvirga olish bilan bo__liq bo__lib, bu holat bo__lajak operatorlarni doimiy ravishda takomillashtiriladigan optika, elektronika, tasvirga oluvchi va yordamchi kamera uskunalari kabi texnik fanlarni yanada qunt bilan o__rganishga majbur qiladi. Teledasturlarni suratga olishda turli o__lchamdagi zamonaviy yoritish moslamalari, relsli va puflama aravalari, katta va kichik kranlar, tasvirni meyorlashtiruvchi tizimlardan foydalangan holda operator o__z ijodiy go__oyalarini amalga oshirishida tasvir jilovdorligini boyitadi. Televideniye oddiy hikoyalardan to__ murakkab sahnalashtirilgan dastur va yirik loyihalarni suratga olishgacha bo__lgan ko__p janrli san__atdir. Shuning uchun bo__lajak operatorlardan har tomonlama professional tayyorgarlik va yuqori ta__lim darajasini talab qilinadi. Sahnalashtiruvchi operator teledasturlarning majoziy ifodaliligi, kadrlar kompozitsiyasi, yorug__lik, rang, tasvirga olish texnikasi, tasvirning dramaturgi g__oya bilan bo__liqligi va umuman tasvir sifati uchun javobgardir. Teleoperatorlik mahorati turli miqyosdagi va turli janrlardagi teledasturlarni tasvirga olishda ijodiy yaratuvchanlik faoliyati zaruriy bo__lgan shartlardandir. Ko__p yillar televideniye ishlagan rus operatori Sergey Medinskiy operatorlarning ishi haqida shunday deydi: —Hujjatli film operatori tayyorgarliksiz tasvirga oladi. U o__z tasvirlari haqida o__ylashi va bir vaqtning o__zida tasvirga olishi kerak. U ssenariy g__oyasini ko__rinadigan holatga aylantiradi, turli hodisalarning o__sha laxzalarini tasvirga olish uchun tanlaydi, bu personajlarning kinemotografik faktlar modelini va harakterini yaratishga imkon beradi. Bunday vazifa atrofidagi voqelikning fotografik nusxasi emas, balki g__oyaning obrazli ifodasidir. Hujjatli film rejissurasi bilan to__qnash kelgan operator kamera texnikasining eng boy arsenalidan foydalanadi. Ular dramaturgiya elementlarini ijodiy tarzda gavdalantiradil. Teleoperatorlik ko__p qirrali kasb bo__lib, tasviriy san__at, undan rejissyorlik va ssenariy asoslarini puxta egallashni talab qiladi. Bu kasb mashaqatli va ijodiy kasb: Operator butun umri davomida uning nozik tomonlarini hisobga olishi lozim. Xulosa o__rnida shuni eslatib o__tish joizki, televideniye bu kichik ekran san__ati, yirik plan san__ati ekan. Insonning yuzi, ko__zi, kayfiyati, ruhiyati tomoshabin uchun qiziq. Televideniye umumiy, cheksiz planlarni uncha yoqtirmaydi, uning ko__lami, ta__siri o__zgacha.

Katta ekranda ko_rilgan jang sahnalarining ta'siri kichik ekranda ko_rilgan tomosha ta'siridan farq qiladi. Televideniye eng ommaviy tasviriy axborot uzatuvchi vositadir. Har kuni televideniye dasturlarini dunyoda millionlab, milliardlab odamlar tomosha qilishadi. Axborotning ta'sirchanligi bo_yicha boshqa ommaviy axborot vositalari televideniye ga teng kela olmaydi. Televideniye bilim, yangilik, badiiy musiqa sport, ko_ngilochar va boshqa ko_rsatuylarni tomosha qilish imkonini beradi. U tezkor voqea va hodisalardan tomoshabinni bevosita shohid qiladi. Teleoperator bu hususiyatlarni inobatga olgan holda o_z ustida ishlashi, imkoniyatlaridan keng foydalanib ma'suliyatni zimmasiga olgan holda ijod qilishi joiz, har bir kadrni tasvirga olayotganida bir honadonga kirib tomoshabin tarbiyasida his tuyg_ularida masul ekanligini unutmashligi joizdir.

ADABIYOTLAR:

1. O_zbekiston Respublikasining —O_zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to_g_risidalgi qonuni. — T.: 2016 yil, sentyabr.
2. Mirziyoev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. — T.: O'zbekiston, 2017.
3. —Oynai jahon fidoyilari M. Karimov. —Tafakkur nashriyoti. Toshkent 2009-yil. 166b.
4. —Televideniye asoslari M.Muhammedov. —Vorish-nashriyot Toshkent 2009-yil. 150b.
5. Axmedov B. —O'zbek televizion kinosining rivojlanish tarixi, —T.: —Akademiyal, 2007 y.